

СТРАЖИЛОВО

ЛИСТ ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ

ВЛАСНИК И УРЕДНИК ЈОВАН ГРЧИЋ.

БРОЈ 51.

У НОВОМ САДУ 22. ДЕЦЕМБРА 1888.

ГОД. IV.

* * *

Кад су пророчка слова, пред силним Валтазаром,
Писана небесном руком, планула огњеним жаром —
Пред троном великог цара збуњени стајаху старци,
И горди сатрапи с њима и волхви и мудраци
И група Араба црних. Јехова, што светом влада,
Речи је писао ове.

Из мрачне тавнице тада
Валтазар изведе ропче отрока-Данијела:
И он подиже очи и цару прочита смис'о
Речи, што их је руком Јехова пред њиме пис'о.

А већ у зору Перзи јурнуше с помамном силом,
И мрачни анђео смрти зашуме широким крилом —
Над главом силнога цара... Валтазар у битци паде
И тако пропашћу својом потврду пророштву даде.

Ја стресам са ове приче прашину заборав,
И вас на гробље водим, у којем Валтазар спава:
О, браћо, о, друзи врли! Дигнимо високо чело,
Да Валтазару сваком истину кажемо смело.
А ког је Јехова избр'о, том реч нек грми смела,
К'о жарке, пророчке речи отрока-Данијела.

Божислав.

АНДРИЈА ХУМСКИ.

ТРАГЕДИЈА У ПЕТ ЧИНОВА.

НАПИСАО АНДРА ГАВРИЛОВИЋ.

ПЕТИ ЧИН.

На бедемима града кнеза Андрије у Хуму.

ПОЈАВА ПРВА.

Богдан и Завиша.

Богдан. Тако су, дакле, вером мануле

Те варалице старе, вечите?

У њима вере ко би имао

После толиких тешких обмана!

То гнездо лажи, подлих сплетака

Ја бих желео руком кривом

Да га разорим, да га разнесе

Вихор са ових наших кршева,

Ни трага више да му не буде.

На дивном месту тол'ка ругоба!

Завиша. За тим се с кнезом одмах окретох

У она места, где се склонише,

Те Богумили живет' стадоше.

Дођосмо тамо, кнезу староме

Тренутак сваки поста годином,

Јер амо хита што пре приспети,

И Богумиле хтеде позвати

На браник хумске наше државе.

Затекосмо их, бесмо приспели

На завршетку њихне молитве,

Са свештеником својим зборише,

Он им је чудне приче причао.

Кнез им је рек'о, за шта долази,

Да с правом тражи, што је искао.

Ал свештеник му на то прозбори,

Да закон њихов, њихна наука

Налаже њима људе штедити,

Да се од крви грозе човечје,

Да је то, не знам коме, противно.

Богдан. И даље ваљда знаде причати

Од лудих прича глупљи садржај!

Завиша. Јест, беше поч'о врло широко

И на дугачко вести придике

О спасу душе, телу грешноме,

О божјој сили, спасу, сатани,

Сатанајила неког спомиње,

И друге ствари стаде ређати,

Не знаш од које која чуднија,

Да ми се коса поче дизати.
И уверен сам, могу казати,
При себи, веруј, није ни био,
Када је тако нама зборио.

Богдан. И ништа друго није рекао?
А обећа ли какве услуге?

Завиша. Обећа богме помоћ велику?
Да ће се за нас богу молити,
Не да нам даде срећну победу,
Јер победимо ли, крвцу лијемо л',
Грешнији тада много бићемо,
Већ ће се смерно богу молити,
Да нас на праве путе изведе,
У коло њихно да нас приведе.

Богдан. Па збиља знаде лепо причати!
Завиша. И лепше јоште можда б' китио,

Да бритким мачем није Андрија
Сулуди говор крају привео.
Притворан од њих није ниједан,
Ал сви су можда умом кренули,
Те у том стању лудо, махнито,
Са главама се својим играју.

Богдан. Ал' кнеза нема.

Завиша. У прву жупу он је свратио,
Још кренут', што се дићи узмогне.
За часак мислим амо приспеће.

Богдан. А тај је часак, ето, дошао,
У граду ј', ево амо долази.

ПОЈАВА ДРУГА.

Пређашњи и Андрија.

Андрија. Готово је ли, јеси л' спремио
За незваног госта дочеке?

Богдан. Све, што се има, све је спремљено.

Андрија. Што сада нема, не ће ни бити,
Толико што сам собом довео
Последња помоћ то је за свагда
Са тим шта буде. Где је Радослав?

Богдан. Из Дубровника се није вратио.

Андрија. Пре мене отуд он је пошао
И упутио се право овамо,
Да теби буде помоћ на делу.

Богдан. Очима ја га нисам видео.

Андрија. Залут'о није л'? Смешан разговор!

Да непријатеља није сусрео?
У ропство пао? Не ћу мислити,
И тако да се могло десити.
Вазда сам вама тако зборио:
Боље и гробом, само не робом!
А он је, знадем, наук примио.
Погин'о можда, ил се олако
На брзом коњу амбис пролазећ'
У недогледан попор сурвао?

Не, није могло тако да буде,
Овде се мора данас затећи,
Крвава кад се игра заигра
Уз танку свирку стреле, цилита!

Богдан. Уз бедеме су тврди ошкови,
Њих није тако лако пробити,
Капије тврде, врата гвоздена,
Лагуми добри, своди камени.
Код сваког дела војске малене
По један храбри стоји војвода,
Те, гледећ' даљно тамо у маглу,
Спокојно чека часа страшнога.

Андрија. Мало их има, сила малена,
Ал јоште мање да их узбуди,
Не би ми душа стара клонула,
Док само траје мисли једине
За шта се борим, за шта подигох,
И докле с вама, својим синцима,
Крило ми старо буде летало,
А клоне л' перо које у њему,
И срцу биће часак последњи.
Нада се не ће нигда склонити;
У себи што но има живота,
Животом мора светим живети.
Властољуб крену вером заданом,
И Дубровчани савез згазише,
И раздераше срамно уговор,
И Богумили даље осташе
К'о незахвални мојим добрима,
— Па опет вера доба бољега
У моме срцу није умрла,
Пламтеће жаром, док не престане
У груд'ма срце моје куцати,
И на тој ватри вазда грејају
Остарелу ми душу мучену,
Од јаве што се ледом замрзла,
Надање да се не би претргло,
Да вере не би духу нестало!

ПОЈАВА ТРЕЋА.

Пређашњи. Новица.

Новица. С бедема чете њихне угледах,
Како се венцем крећу планине,
Овамо граду ближе слазећи.

Андрија. У самрт само брзо хитају

Богдан. Многи ће наћи ту под бедемом
За кости своје станак вечити.

(Чује се глас трубе.)

Завиша. Посланик њихов ево долази.

Андрија. Колена свине л', добро свршиће с',
Затражи л' што год, крај је говору,
После ће стреле, копља зборити.

ПОЈАВА ЧЕТВРТА.

Пређашњи. Растислав као посланик.

Растислав. Од Владислава, краља српскога,
Ја хитам теби, кнеже честити.
И краљ те силни лепо поздравља,
Да не ће моћи више држати
У стези своје моћне војводе
И војску њихну, жељну бојева.

Андрија. Па нек их пусти, киша с стрелама
Из града лепо моћ' ће хладити
Узаврелу крвцу таке господе.

Растислав. Он скида с себе тежак одговор,
Што ће се крвца браће рођене
На овом пољу силно пролити.

Андрија. Истини ко се једном замери,
Ко одговора правди дугује,
Шта га се људско тиче мишљење!

Растислав. И он је наш'о излаз из тога.

Андрија. И ја га знадем — збори, да видим.

Растислав. Мудрост би вазда теби зборила,
Да предлог овај радо прихватиш.
Владислав тражи града предају,
У њему ти ћеш даље владати,
И Хумом својим, земљом васцелом,
Признајућ' њега, краља српскога,
За старијега, кнеже, од себе.
Клетвеник његов дакле да будеш.

Андрија. Друкчији излаз ја сам спремио.
Нек Владислав ми дође овамо,
Нек проба речју својом меканом,
Измолит' опрост својим грешкама,
Можда ће моћи стриц се смиловат'.

Растислав. Последњег да те пута замолим,
Не одби, кнеже, такве понуде.

Андрија. Јунаци јесте л', јесте л' мужеви,
Друкчије дајте граду понуде:
Копље, мач, стрела нека говоре!

Растислав. У нашем стану краљ ће жалити,
До тога што ће доћи морати,
А с краљем то ће срце парати
Највише твоме сину рођеном.
Радослав, знадеш, да је са нама.

Богдан. Радослав, велиш?

Андрија. Шта ћеш рећи још?
Прошло је доба таким варкама,
Радослав кад би био са вама,
Он не би мог'о син ми остати.

Растислав. Ја, кнеже, онда морам жалити,
Што ни то тебе не мож' свратити
Са пута твога, куд си пошао.
Још једном, кнеже —

Андрија. Што рекох — рекох!

Растислав оде.

ПОЈАВА ПЕТА.

Пређашњи без Растислава.

Андрија. Једна ми само оста утеха,
Која ће вазда бол ми блажити,
Што оно, са мнош што се затекло,
Остаде верно часу последњем,
Што моју мис'о, моје намере,
Са мнош још деле моји синови.

Новица. Твоја је била једна погрешка,
Са Властољубом што си ступио
У савез опет, себе везујућ'.

Андрија. И добро једно то је донело;
Данас ће бити крај му сплеткама,
А мач ће овај споре решити.

(Чује се глас трубе.)

Богдан. То труба гласи, ено одлази
Посланик њихов њином логору,
Из круга нашег већ је измак'о.

Андрија. Тренута сваког напад чекајмо.
Тол'ко је пута случај решио
Крваву борбу дана целога,
Све ми се чини, не ћу грешити,
Што мислим, да ће данас Радослав
Појавом својом помоћ' победи.
За то га отац вазда спремаше.
На овом крилу ти ћеш, Новице,
Управљат' војском, ти је водити,
На другом Богдан, ја ћу средином.

Андрија и Богдан оду.

ПОЈАВА ШЕСТА.

Новица и Завиша.

Новица. Ето их, ближе нама надиру,
На бедеме су прве ступили.
К'о облак сунце када заклони,
Безбројне стреле светлост смрачише.

Завиша. Па опет сунце склонит' не могу,
Те исто тако наши редови,
Од стрела облак кад их претури,
Устају смело.

Новица. Напред ка њима!
(Оду.)

ПОЈАВА СЕДМА.

Два војника нагло улазе.

Први војник. Видиш ли што?

Други војник. Пред собом смрт!

Први војник. А осећаш ли што?

Други војник. Осећам радост, што ћу гинути
Уз таквог кнеза.

Први војник. У помоћ њему!
Тамо је страшна сила налегла! (Оду.)

ПОЈАВА ОСМА.

Богдан и Станислав борећи се.

Станислав. На леглу старог вука нађосмо.*Богдан.* У легло ко је заш'о вучије,
Нек се не мисли дома враћати.
(Рани га јако.)*Станислав* (испусти меч). Свршено!
(Посрћући оде.)

ПОЈАВА ДЕВЕТА.

Богдан и Радош.

Радош. Није још!(Бори се са *Богданом*.)*Богдан.* За њим ћеш и ти.*Радош.* Још он ће видет' смрт ти ледену.
(Оду борећи се.)

ПОЈАВА ДЕСЕТА.

Новица са голим мечем. Бојна вика и звекет оружја све већи.*Новица.* Све више стежу ланац гвоздени
Од својих бојних, љутих редова.
(Види се пламен.)Код последњег се бију бедема,
Већ пламен лиже кулу, стубове.
(Стресе се стрелом рањен.)То стрела беше, што ме окрзну!
Рђаво неко луком управља,
Код груди тол'ких руку налази.
Да срце ово стрелом раскиде,
Боље би било, да још не видим
Последњи где нам зраци умиру.
Кад смрт ми не сме доћи на ноге,
Ја њојзи радо идем на сусрет. (Оде.)

ПОЈАВА ЈЕДНАНАЕСТА.

Пламени све већи. *Андрија* и *Властољуб* улазе борећи се.*Андрија.* На овом месту ниси л' тврдио,
Ниси л' се вером овде закљи'о?
На овом месту хоћу да умреш.*Властољуб.* Кад си га тако дуго памтио,
И крвљу треба да га залијеш
При пламу саме своје постеле.*Андрија.* Од погане ти крви лажљиве
Провреће земља места овога,
Отрова извор ту ће потећи.
(*Властољуб* рањен посрће.)

На томе месту! Не ћеш макнути!

(Прободе га. *Властољуб* пада мртав за кулису.)
У пак'о тако све бих послао!

ПОЈАВА ДВАНАЕСТА.

Андрија и *Богдан*.*Андрија.* Шта носиш мени?*Богдан.* Крваву рану!
И црне гласе —*Андрија.* Држе се јоште?*Богдан.* Што је остало — а мали број је —
Бије с' честито. Завиша паде
Славно, витешки! Измучен, рањен
Смрт је тражио!*Андрија.* Младости крепка!*Богдан.* И Новица је рана допао,
За који часак —*Андрија.* Друже младости!И мене чекај, с тобом ходићу,
Док најпре свршим пос'о на земљи.
Богдане, напред! Није пропало,
Док један живи!
(Чују се звона.)*Богдан.* Ја сам казао,
Да звонким гласом с пркве малене
Тренутке града гласе последње!*Андрија.* Последњи часи нису приспели,
Јоште се надам.
(Чује се јак тресак.)

ПОЈАВА ТРИНАЕСТА.

Пређашњи. Неколико војника долазе одетулајући.*Андрија* (стане пред њих). Момци, куд ћете?*Један војник.* На граду већ је пала капија,
Коњица хитра, заклон тражимо,
Последњи отпор дати одавде.*Андрија.* Ви напред, за мнош! Ја ћу јурнути,
Плашљиве њихне чете разгнати!
(Пођу, али *Андрија* нагло стане.)Шта видим јоште својим очима?!
Ха, сад је јасно!

Напред, витези!

Богдане, напред! Води соколе!

(Богдан са војницима оде.)

ПОЈАВА ЧЕТРНАЕСТА.

Андрија (сам). Да није само, можда, обмана?!Обмана? Јесте, па опет није.
Јасно је, али — признат' не могу.
Крв моја с њима иде упоред.
Радослав збиља оца издао!
Ја морам пасти, крај је животу,
Последњи час је куцн'о надама,
Вери у свету, правди, истини.
Ил, можда, није?

Нисам прозрео

У тајне кутке срца човечјег?

Схватио, можда, нисам куцањ му?
Преживех, збиља, давно већ себе
Мислима, душом, срцем, жељама,
А свуд се ново ствара, подиже.
У самом себи ја сам носио
Пропасти клицу, себ' сам створио
Од крви своје друкчу подлогу.
Ал' ја ћу умрет' као Андрија,
Садашњост пре нег' морам учити.

(Преломи свој велики мач.)

Нека те нико више не паше,
Свршио ти си своју задаћу!

(Узме један мач са пода)

Последњи бедем нек се поруши!

(Удара се у прса, и пада.)

ПОЈАВА ПЕТНАЕСТА.

Два војника нагло долазе.

Први војник. У помоћ тамо!

(Спази Андрију.)

Кнез је погин'о!

(Сагне се.)

Лагано, жив је.

Други војник. Све је пропало!

(Однесу Андрију.)

(Међу тим се полагано утишава бојна вика и звекет оружја.

Звона престану, а пламен бива све слабији.

ПОЈАВА ШЕСНАЕСТА.

Рагислав са краљевом војском. Весели усклици.

Рагислав. Освојен град је, и Хум је пао.

У круни краља нашег новог

Још један алем нек се заблиста!

ПОЈАВА СЕДАМНАЕСТА.

Владислав са војводама. — Усклици: „Живео!“

Владислав, Јунаку сваком хвала нека је!

Нека је проста крвца ливена!

Пролеће ново сад је донело

Оружју нашем нову победу.

Отвор'те врата граду гвоздена,

Да војска брже може улазит'.

(Оде, а за њим сви, сем *Рагислава*.)

ПОЈАВА ОСАМНАЕСТА.

Рагислав. Долази *Милутин*.

Милутин. Војна нас ова доста је стала.

Рагислав. Отпор је био храбар, челичан.

Милутин. Јер Андрија га беше спремао.

Станислав паде, за њим Властољуб,

Радош је мртав, гледај онамо,
Прекрили поље тол'ки лешеви.

И Рагислав је —

Рагислав. Где је? Шта је с њим?

Милутин. Несрећа га је вазда пратила.

Противник беше, али срце ми

У грудма пуца, кад га погледам.

Не беше тајна, он је волео

Властољубову ћерку, Даницу,

И она њега, али Властољуб

Друкчије на то оком гледаше.

Андрија с краљем оде прогнаним,

И Рагислав се крете са оцем,

Ал срцем беше тамо остао.

И када пође граду овамо,

Из Дубровника брзо хитајућ',

Не стиже амо; вођен љубављу

Јездио он је право Даници,

Која је била болна самртно

Од оног часа тужног расанка.

Живе је није дома затек'о.

У стану нашем тад се нашао,

Те с нама амо поћи мораде,

Погружен беше тешким болима.

Глед'о је борбу с неким бледилом,

А кад на граду врата падоше,

Косну се све то срца заспалог,

К'о иза санка да се пренуо,

Узвикнув: „Оче, брате, отацбо!“

На жераву је амо јурнуо,

И сумње нема, доста б' страдали,

Да смо га сама тако пустили,

До последњег би се часа борио,

Препреку опет тешку створио,

— А сад је доцкан, не ће сметати.

ПОЈАВА ДЕВЕТНАЕСТА.

Пређашњи. Рагислав.

Рагислав. За умом идућ' срце изгубих,

Тражећи њега душом пропадох!

Рагислав. Утеш' се јоште —

Рагислав.

Нема утехе!

ПОЈАВА ДВАДЕСЕТА.

Пређашњи. Владислав са војводама. Са друге стране *Рагислав*

Рагислав. Дубровачко их веће послало,

У име града да те поздраве,

Те посланици теби хитају.

Владислав. Нек причекају, кажи, војводи,

Са њима краљ ће, кажи, зборити,

Кад буде им'о воље, времена.

Рагислав оде.

ПОЈАВА ДВАДЕСЕТПРВА.

Владислав. А шта је с кнезом хумским, Андријом?
Милутин. Рањена тешко ево доносе.

ПОЈАВА ДВАДЕСЕТДРУГА.

Пређашњи. Доносе *Андрију* са завојима на грудима,
и спуштају га, ослањајући се на бедем.

Радослав (кликне крај њега).

Оче! Ох, оче!

Андрија. Ко је? Ко је то?

Радослав. Радослав, син ти!

Андрија. Није никада!

С Богданом шта је, сином јединим?

Милутин. У ранама је, чека издисај.

Андрија. Нек благословен му спомен остане!

Владислав (потресено, за себе).

Отац ми беше такмац у круни,

А син ми беше такмац љубави!

Даница умре, није м' љубила,

Срећа је моја тиме заспала,

А ко ће рећи, ко ће казати,
Каква ме јоште чека судбина!

(Тужно окреће главу.)

Андрија. Па то је син ми, браћа, другови,

Па и ја, ево, сада умирем!

Радослав. Не, оче! Ево, ја сам крај тебе,

Радослав иште опрост од оца,

Изреци само, душу спаси ми!

Андрија. Разумем прошлост, али не могу,

Јер онда не бих био Андрија!

Радослав. И краљ нек чује —

Андрија (спазви Владислава).

И то сам данас чути морао!

(Раздира завој.)

Вечито нека —

Радослав. Опростај реци!

(*Андрија* умире.)

Радослав (очајно).

Доцкан је, доцкан — крај је учињен

Његовом болу, мојим надама!

КАКО ЈЕ ПЈЕВАЛИЦА ИЗЛИЈЕЧИО ФРА-БРНУ.

ПРИЧА СИМО МАТАВУЉ.

(Наставак.)

очетком треће године Бакоњина ђако-
вања, у манастиру је све ходило теле-
иле, што реку Далматинци.

Нови старјешина поста млитавији него што
бјеше пријед, те попустише дуге без обруча; а
и без тога нико немаше воље ни на што. Бу-
дионица само што би забрецаала; јутрења би
се (боже опрости!) прегризла; иза ручка фра-
три би одмах у размет, без икаква збора и до-
говора; Балеган већ не надгледаше што се ради
у мађупници; ђаци би испред часова попосе-
дили у скули, а учитељи чешће не дођи, но
дођи; молитвени часови попотрај неколико тре-
нутака; обједовало би се као да ће се на вој-
ску, па с мјеста сваки духовник у своју ће-
лију, (осим Срдарине, који би — кад би било
лијепо вријеме — узјахао на свога новог До-
рата и повео Шкеља, па преко воде); ђаци би
се опет окупили у скулу, али да лешкају до
вечерњих звона; Балеган би отишао у цркву
и ту клечао по двије, три уре, те би често ве-
чера била лоше зготовљена и судови остали не-
опрани; па се трси вечерња, брзо као у опклад;
па тако исто и вечера; па најпослије: — До-
бра ноћ! Добра ноћ! један другоме, па обрни
један другом пете и разбјегни се, као да их
вихор разнесе!

Баш: теле-иле!

Али фра Тетка, чим се запатај, припали
дулу, па ходај горе доле по узаној ћелији; пуши
човјек, нешто бобоњи у себи, пије воду, пљуцка,
хода и хода, докле не сустане, а то би поне-
кад бивало тек пред зору. Из јутра кад би му
ђаци растворили прозоре, курњавио би дим кро-
за њих, као из димњака. Брне му једном за-
мјери: — Немој тако, брате, јер ћеш пропасти
прије времена!« А Тетка ће њему, ни пет ни
шест, но: — »Не брини за то. Брне! Има
причи'... много причи' ствари, за које би три-
балло да се бринеш!«

Срдарина је на вас мах јегленисао са Шке-
љом. Није доста што се од по дна до мрака
не раздвајаху, што се »кланчаху по кметови'
ка' обаћетни пси« (рече једном Вртиреп), него
се ноћу затвараху у ћелију, гдје се разлије-
гала граја и кикоћање. И њему опази један
пут гвардијан да је то против регула. А на
то ће Срдар опрхо: — »А ко се већ овди-
нак држи регула, Брне, болан?? А, јопет,
ако ти је криво, што примам Шкеља, дај ми
једног дијака да ме разговара, па ми не триба
Шкељо!«

Знао је Срдарина, да ће тијем зачешити уста
и гвардијану и свакојем фратру, осим иноко-

сног фра-Тетке; јер ниједан од њих не ћаше искрај себе пустити свога стражара.

Бујас је сваке вечери читао стрицу Блитвару, докле би га ушкао. А шта је читао? Што му драго, па и на прескок, па и наопако, само нека се тороче, — као што неки млинари не могу заспати, ако им се витао не обрће, макар кош био празан.

Мачак Шкопић имао је тежег посла са ујакком Дувалом, који је двије уре по вечери бањао ноге у млакој води; за тијем му је сестрић сипао на број неколико капаља неке љекарнице, која, тобож, утољује задуху и кашаљ; а за тијем на презуру додаваше му нека зрнца, што ублажују болове у ожичици, јер сипљиви Дувало сваке вечери јеђаше, колико би доста било здравој двојци, те га сваке готово ноћи хваташе рачац.

Ни Лису Антуловићу не бјеше лако. По што му стриц Жвалоња отиде на жупу, приби се Лис уз Вртирепа. Овај ти од неког доба поче пити ракију иза вечере, мезетећи је орасима и бијелим луком; па кад би се фратрина ражестила, стала би грдити све и свакога, а највише новог гвардијана. Лис мораше ћутке и најљиво слушати, што Вртиреп рига; ако би момче закуњало, скочио би фратар да га бије.

Али од свијех ђака најтеже бјеше Бакоњи. Откад умрије Пирија и откад похараше манастир, стриц Наћвар изгуби сан; једва ако би по двије три уре иза обједа проспавао. Прије и послите тога бјеше љут као змија, али је љутњу крио пред браћом и пред свима осим синовца, на коме би се често искалио. То толико дојади Бакоњи, да је неколико пута смишљао стругнути дома, али би се стриц осјетно синовчевој накани, па би га удобрио, мазећи га. Фра Брне чисто подјетињи. Час би плакао, час се срчио и цсвао, час би клекао на сред ћелије, нагонећи малога да му помогне молити се. А најдосаднији бијаше по вечери. Најприје би навдио и за дуго с великом помњом прегледао она четири часовника на стјенама и она четири шпагара. То би трајало, док му се не би очи заблијештиле; па онда би се извалио да га Бакоња чешколи по листовима; за тијем би се обрнуо потрбушке, да га биште по затиљку и да га пругићем голица између плећи. И то би обично трајало, докле сам Бакоња не би престао, а тада већ не би минуло без ријечи. Али се мали увјерио, да стриц не може без њега, па му је могло бити да учини штогод и по својој, и да по маличак пркоси.

А како је шјор Грге проводио ноћи? Добри Балеган, чим би распремил сто, стао би шетати по пространој трпезарији, пребирући зрна на бројаницама и нагињући чешће букарицом — јер откад несрећа снађе свету кућу, он је тражио утјехе у молитви и — — у вину.

Ето, рашта је дању све ишло теле-иле; рашта су сви устајали подбухли и тешковољни, не друкчије него као да су цијеле ноћи крше ломили.

Није се бучало као оно иза смрти Шкоранцине, али голема штета, руг међу ркаћинама и устравица покојног Пирије, остави силап траг међу манастирском чељађу; осјећало се јако, с тога се није бучало.

Да ли баш у свој манастирској чељади?

Ва истину, по свјема приликама.

Тртак и Бобан с немара одбише помлиоце и поковце, те већ готово нико не наваљиваше из пријека. Та двојица по цио дан разапињаху вршке и заваћаху се ради тога с Дундаком и Бељаном, који мишљаху да имају прече право на рибу. Два пастира и говедар (други говедар бјеше напустио најам) изгоњаху стоку у ручења доба, а сјављиваху је много прије по што дан нагне, то толико да се може рећи, е је паса. А то се и видјело на животињи: свакоме браву и говечету могаше човјек пребројити ребра из далека. Шкељу — видјели смо већ — сав посао бјеше да тимари Дората Срдарова и да се »кланча као обаћетан пас«; оне четири мрдине, што су некада залуду гризле у манастирској коњушки, бјеху дате кметима у наплицу.

Али с вечера ковач, млинар, два чобанина, говедар и оба возара, сва седморица братски засједи око добра огња, па крвљу Исусовом струњуј росу и тугу са срца. Заиста нијесу имали шта завидјети Шкељу, и ако се овај разматао у фратарској сувоти. »На част му, брате!« рече једном неки од њих, »само да нас не просочи!...« »Ко да нас просочи?« викну Дундак. »Ко... оца му очина!? Зар Шкељу? Зар онај пожмиреп? А да ли није и он лока' с намикарце дви године! Па сад ми се чоко погосподија, нити главе обрће на нас, ка' да смо губави! Рувијан од рувијана!...« »Муч! То не спомињи!« брекну Тртак... »А шта не спомињи? да је пожмиреп, је ли? Јоли да је рувијан? А да за што га је онај пригрлија?...« »Па тако! Иђу међу кметове ради...« »Међу кметице, ради лине Јанице!...«

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB

исправи Дундачина, пак тисну прст у ухо и запоја из свега мозга:

„Љуби, дујо, нека село плаћа,

„Али чувај не гаћа!...

»Муч!« повика једанак неколицина.

»А шта: муч! Кога да се бојим?...«

»Букара!« шапну некоји.

Дундак преблијеђе и заваља очима на лијево и на десно, па поврну, готово шапћући:

— Ви се канда спрдате, али, госпе ми, ја сам га кињија и магарчија, али мање него ли иједан од вас, а госпе ми, не ће он то заборавити, ни оставити без освете!

— Муч! Муч! мучуаху га сви, јер сваки претрну од тих ријечи. Неки се обазрије, баш као да му Букар бјеше иза леђа; неки издрели очи пут врата; неки чак гледну у димњак.

А тај њихов страх посоколи веселог Дундака, те стаде да виче:

— Оће, госпе ми и госпина сина и светог ми Вране, коме је он око ископа', оће се осветити Тодорина!... Тодорина, ја!... Тодорина, болан!... Тодорина, што је увик пита' је ли ја, је ли?... Кога смо ми прозвали да је Букар... Који нам се чинија, да је сметени сламоња!... М' ајде што привари нас неуке, али како је вука' за нос учене редовнике!... Ајде реци сад, да је Букар!... Он, од кога дршће вас пук с обе стране Велебита!...

Те их ријечи пареше, као да им је бацао жераву у образе, те се узврполише. Бељан клиси да притврди врата, ако и бјеху закрачуната. Говедар приђе с плећи Дундаку, и запнуши му уста рукама.

— То није братски од тебека! поче Тртак медено, пак надостави лагано, а све сладко, а све опрезно (баш као да га Букар слушаше из запећка), правдајући себе и другове, што су кињили славнога Тодорину, готово правдајући и њега за све, што је учинио. Пак заврши, молећи дружину, да заклетвом обреку е га не ће већ спомињати.

И сви страшнијем клетвама то обећаше и сутра дан ни један не — одржа ријеч, него завргоше говор о њему и о покраји, као по ти о ономе, што им најживље у памети бјеше.

Па тако сваке ноћи.

Претресали су у најтање оно, што је и свако дијете знало у жупама св. Фране, на име: коње и говеда прејавили су Тодоринови јатаци преко Велебита, и продали их у Грачацу. То

је било баш онда, кад су пандури тражили кривце по приморским пазарима... А гдје доспје пусто злато и сребро црквено? То се почисто не знадијаше, него се нагађаше, да је благо прешло преко руку једноме трговцу на Кистањама, некоме познатом јатаку хајдучком и препредењаку, »коме не би свињом наша' пара у сви' седам краљевина, што и' је на свиту.« Кистањца је прометало и потрзало по суду, залуду.

Тако је бивало ноћу у мађушници.

Тако су пролазили кратки зимски дани на Висовцу, у почетку треће године Бакоњина ђаковања.

Виђенији прековођани, кметови и други људи, што би у то вријеме доходили к цркви, бијаху прихваћени као крвници, те се одбише и одвратише остали пук од манастира.

У томе протече цио сијечањ и полак величаче. Једнога дана бану Кушмељ у манастир.

— Откуд ти овде? Шта је? запита зловољно Наћвар, чим га видје.

— Ја да виђу тебека и оно дите. Барица навалила, знаш...

— Таа-ко! Мога си учинити су мање! Мене си јево видија, а и дите види, па ајде збогом! И Брне му затвори врата у образ.

Кнезу затрента брчина. Обазрије се да види, је ли гдје кога, па плуну на врата од хелије, па диже торбицу с пода и крену тријемом, а како набаса на отворену трпезарију, пријеђе њу и другу ђачку, па стаде на вратима од кујине.

— Ваљен Исус, о вра-Грго!

Балеган стругаше рибу. Он нанишани једним оком госта, па прихвати:

— Вазда Исус!... Ајде, брате, доли гвардијану!

Кушмељу се отегну лице.

— Ма нисам доша' да просим, него питам, ди ми је дите?

— Ајде, брате, доли гвардијану! понови кувар и обори главу.

Кушмељу се стегну срце, јер посумња, да му се сину није што догодило, па потече на траг, обиђе сав тријем наоколо, сиђе и улезе у цркву, али нема ни душе живе. Тад се поврати у авлију и викну као у сред планине:

— Оооо, Иве Јерковићууу!

Једанак се врата поотвараше на хелијама и фратри поискакаше и ђаци из скуле.

— Шта је?... Шта би?... Ко оно виче?...

Кушмељ се укрутио и зинуо.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

— Носи те враг, магарино једна! Ту си доша' да реवेश! Мрш! издера се брат му.

Али Бакоња слети и објеси се оцу о врат, па га изведе пред манастир.

— Баш ти фала, гвардијане, што си назва' брата правим именом! рече Вртиреп, па шмигну у ћелију. Та ријеч смути и остале, те се измакоше.

— А моје дите, какав си то? Што си ми ископнија тако? Што ти је било? Зна' сам ја, слутија сам ја, да ништо јест! А и Барица је баш уснила ништо ружно . . .

— Ма мени није ништа зло! прекиде га Бакоња. Ја нисам болестан.

— А да за што си тако ископнија?

— Јето за то што нисам задовољан; што би радији да сам код тебе, него ли што сам овдинак . . .

— Ма како то, болан?

— Ма јето тако! Овдинак је све пошло суноврат. Нико никога не гледа липим оком, него би једно друго отровало, да може . . . Да те бог сачува, ћаћа, како је сад овдинак. А ја не учим ништа, не радим ништа, а по ноћи не да ми стриц спавати.

— Ма шта се, дакле, догодило? . . .

— Ма знаш шта се догодило! Поарали манастир, умр'а Пирија . . .

— Ма то је давно било, дите! Кад смо били овди о проштењу, бисше већ сви разабрани, и Брне је био јоште весеја, и . . .

— То је све истина, али сад, не знам како ни зашто, позлидило се, све је ка' потровано.. Води ме, ћаћа, води ме кући . . .

— Не лудуј, дите! брекну мудри кнез, обзирући се на све стране. Ајдемо подаље, јер би нас овди мога' когод чути.

Пођоше чак у русје и ту шетаху до обједа, па Бакоња остави ћаћу у мађупници, а он се врати у манастир. Послије јела опет се састаше код воза и сити наразговараше. По што се Бакоња исплака, те му одлакну срцу, поче пропиткивати за ово и оно у кући и у селу, те дознаде за много што шта, између осталог да се Кењо најмио код некога ришћанина богатца у Скрадину; да се сгрицу Чагљини отворила рана на пози, управ да је на листу живина, те да не ће прекужити; да се Понтрона жестоко завадила са Прдуљом Рорином; да Осинча не говори ни с једном, ни с другом; да је Ркалина одлежао два мјесеца у тавници, јер је »билодано приватија једно бравче Лећевичко«; да се цура Ђукова удава у Борају . . . По што

кнез истресе сину сав свјет, што га донесе под капом, стаде и он питати за много шта, и дознаде много шта, између осталог, да Вртиреп не може подносити фра-Брну, и ако је Вртирепова родбина дужна стрицу стотину талијера, што им је дао на камату отрагу много година, да ни остали фратри нијесу одвише пријатељски према стрицу; да се Срдарина спајдао с неком пуштеницом у кметовима, те да му је мозак попила — барем тако се говори међу млађима; да су сви манастири далматински послали по штогод Висовцу, »те се у новцу намирила штета, ако се није и принамирила« . . .

Пак сусташе обојица и умукосе. Дуго сјеђаху обојица, гледајући преда се, док ће Бакоња, погледав на сунце!

— Ја би' да иђеш, да стигнеш за видила.

— Не ћу, синко, макац одовлен, него сутра зором . . .

— Ма знаш, да се јопет стриц не најиди . . .

— Ма, валај, пука од јида, овди ћу коначити! Уставија ме, болан, ковач на вечеру. Поштенији је ковач, вире ми, него . . .

— Добро, ти остани, али се немој јављати тамокарце! . . .

— Велиш ли? запита кнез, а очи да му испадну, колико их бјеше избуљио . . . А ја сам се, синко, нада' да ће ми дати десетак талира, да платим земљарину и да купим . . .

— Аја! Аја, богме, ћако! Немаш рашта ни прословити за то! . . . Него, ја ћу гледати, кад видим згоду, да и' како искучим. А, богме, дотле стрпи се, зајми дигод . . .

На томе се растадоше, јер се огласи вечерња.

Заиста се кнез Кушмељ није кајао што преноћи у мађупници. Иза масне вечере, било је вина изобиља, било је јеглене, да се он превијао од смијеха. Кнез причаше без зазора, шта је радио у младости; како је »приваћао« стоку са стрицем Јуретом; како се вјешто више пута бранио на суду: »умија сам ватати пунте, ка' вокат какав!« како је једном некоме украо мазгу под товаром. »Иђем ја« вели »из града, кад ли ди се сврће к Скрадину, али прида мном човик, зачармија главу и гони прид собом натоварену мазгу. Не бијаше међу оним странама никога дуата, а сунце на западу. Лито — баш у пучини лита. Шта ће му чалма око главе, убија га бог!? По томе сам одма разумија да је сметен. Што ће ми пасти на ум? Што и ђаволу! Кад бија човик на једној завојици, затрчем се ја у све маове, па викнем без два:

— Биж! — реко — потира!

— Каква потира? пита човик, а припаде се ка' женетина.

— Не знам шта је, него је то војска, силна војска! . . . Зар не чујеш пушке!? . . . Биж! јаднице! погинућеш лудо, јер убијају кога год сриту . . . Ка' да је против нашега краља ника сила . . . Шта ли . . . али је зло, биж! биж! вичем ја све то боље и учем од мукe; а он збиља повирова, па и он у све маове, а остави мазгу. Ја се онда пригнем под међу, докле он одмаче, пак пририжем ножем колан и свалим товар, пак узјашем на голу мазгу, пак: ајде-де! ајдац! скрадинском цестом. По што одмако' два три пушкомета, видим зачармљену главу; причацем трчаше к мени и чу' да виче, и мета' је јарчина из мале пушке. А ја онда сврнем, па мотај се око ограда, тамо амо, док му заметнем траг, и кад је бија на возу скрадинскоме, ја сам онда бија у Билицама, код једнога познаника, коме сам приручија живо. Допало нас је по петнајет талира на главу, нас два . . . И вирујте, браћо, ове ми свете крви Исусове, никоме још то нисам казива' јево двадесет година; али виђу, да сам међу пријатељима и да могу говорити . . . А, јопет, то је давно било!

Разумије се да га сви обасуше хвалама. Дундак рече:

— Е, не могу се начудити, госпе ми и го-спина ми сина! . . . Ја ти кажем јево у брк, да се не могу начудити! . . . Ја сам чуја сто пута рећи: Кушмељ, брат Наћварев, то је бештија! то је спрдња свега Чврљева! . . . Ану сад види има ли му шерета друга! . . . Ја ти то кажем у брк! . . .

Сви потврдише Дундакове ријечи. А кнез ће скромно, кезећи се:

— За много се тако вели, ја! А они, за које се вели, и јесу лукави.

Тако је, богме! Ето за примјер Букар. Па засуше све о Букару, дивећи му, узносећи га, мимо људе.

— А, они су . . . они су одвојили, ракаи! телиш биковички ракаи! телиш они што су близу Велебита! . . . Они су мештри, ја! . . . Мештри свакоме, а над њима нема мештра! . . . Крићански лупежи, сви у буљук, нису ни врчаница од опанчине једноме вишту Буквичанину, болан! заврши Кушмељ, лијегајући.

У зору отиде, прилично траповијесан.

А у манастиру оста чама, као што бјеше

и прије његова доласка. Једино Бакоња бијаше маличак ведрији.

Десетак дана након тога измоли Лис, да га пусте кући, у Пргомет. Исте вечери, кад он крену, Вртиреп не дође на вечеру, него поручи, да га боли глава. Наћвар и Бакоња ле-гоше доцкан, као обично. Стриц тек што за-кља, пробуди се, јер опази, да му се један ча-совник оставио, а на његово велико чудо уто-лио му се потњик, и ако беше пун уља и сти-јењ био у реду! Наћвару се прекиде дах од страха, пак се поисправи на кревету. За ко-лико се он мигео, остави се и други часов-ник, пак одмах трећи, па и четврти. Наћвар рикну. Бакоња се прену и брзо отвори стри-чева врата и убаса у помрчину, али чу кора-ке, лаке корак босијех ногу и нешто бијело прође мимо њ, и крачунић забруја, па *оно* изађе на тријем. Маломе су ноге клецаде и срце било, да прсне, али опет имаде толико срчаности, да искочи пред ћелију, пак стаде беријакати.

Допадоше сви фратри, осим Вртирепа, и сви ђаци.

— Шта је?

— Не знам ни сам шта је . . . Може бити да је велико зло! вели Бакоња дршћући.

Уђоше с видјелом. Фра Брне дахће, држећи се за куљу. Мало по мало освијести се и осло-боди, пак исприча, шта је опазео. Тако исто и мали.

Тетка се наједи и махну руком испред че-ла, тобож: е је гвардијан извиштао. Али и он претрну, кад му стриц и синовац показаше часовнике. Свакоме се коса наостријеша.

— Ја сам видија устраицу, прича мали, али за што да јој се чују кораци? . . . И ви-рујте да су кораци отишли и оставили се прид камаром фра-Ловре. И још би се заклеја, да ми се чинило, да су његова врата шкринала прије него ћу заберијакати! Пришапта он фра-Тетки.

Стари се на то удари дланом по челу, па посла свијех да опет легну, а он оста сам до дана са фра-Брном.

На велико чудо ђацима Наћвар бјеше ми-ран сутра дан, нити је Бакоња што даље го-ворио о чудном догађају.

Али по тада Бакоња би добро обишао ис-под кревета и испод дивана, прије но што би стриц легао.

Па опет наста тишина, мртва тишина у манастиру.

По многијем знацима видје Вртиреп, да се открио његов зли покушај, па, мјесто да се постиди, поста безочнији, те у свакој прилици поче задијевати фра-Брну; а како је овај мирне душе подносио његове уврједи и још му се смијао, то већма раздражи Вртирепа, те изгуби сваку мјеру. Једном, послѣ обједа, исприча, да је Кушмељ украо био братова коња, оно преколани, па се обило о Миљевчане. »Промислите, је ли мало бездушан тај човик? Онога истога дана кад му је син доша' на наше јасле, онога истога дана тако је показа' своју 'арност брату! Па кад се ситим, да је тај лупеж ија с намика, за истим столом . . . еј! еј!« .. Фра Брне је блиједио и црвенио слушајући то. Заусти да нешто одговори, али га претече Тетка: — »Немој, болан, притиравати! Та, ми сви липо знамо како је било! Коња су украли рођаци Јере Јозова . . . како се оно зову? . . . а, да! Кркотићи! Па се мали Иве ситија да је то њив поса', па је отиша' у Чврљево, па он и отац нашли коња и довели!« . . . »Тако је, тако!« потврди Блитвар. »А што су бацили кривицу на Миљевчане, то би, бора ми, сваки од нас учинија!« . . . »Па, мој драги, знаш ли што ћу ти рећи? придаде Срдарина. »Нека сваки тури руку у свој џеп и наћи ће мрвица! Ти имаш браће и рођака, и родбина ти је велика, па јесу ли сви чисти? А може се баш питати: је ли иједан чист? . . . Ја би' зна' што-год и о њима!« . . .

Вртиреп видећи да његова не пријања, него напротив да га круто сузбијају, збуни се и стаде се правдати: да он онако бјеше чуо од другѣх, али да је ипак Брна покрао његов род!.. Одмах за тијем, смијући се на силу, пребаци овако: »А да чујте сад ову, па пореците, ако будете могли! Тај кнез Јере Јозов Кушмељ бија је ту скорице овдинак. То знате, али не знате може бити да је поћија у мађуници и да се прилично накитија, па приповида' своја јунаштва. Сад ћете чути из моји' уста његове влаште ричи, па ако не узвирујете, зовните слуге, и њи' питајте« . . .

Фратри се згледаше. Дувало му хитро на-мигну.

Вртиреп тада поче, баш онако, од ријечи до ријечи, како је Кушмељ казивао. Што је даље говорио, то је вјештије подражавао напита сељака: плуцкао је као он, одбијао је тобоже димове, чешкао се по глави и размаживао је рукама. С прва би развукао усне гдје-који, али у потоњу, кад доприје до онога, како

је Кушмељ украо мазгу испод товара онеме сметењаку, почеше се смијати на сав мах. На ту већ необичну грају поустајаше ђаци иза стола и примакоше се к вратима. У тај мах Вртиреп посокољен удари шаком о сто и заврши: »јето какви су Јерковићи! А могу рећи и ово: »колико и' је од старине било у нашем реду, ни један није бија поштен!« . . .

Бакоња зашкргута зубима и погну се, као лавић кад се спрема да скочи на свој плијен, али га Бујас и Мачак одвукоше натраг. »Убићу га, није друге!« говораше мали. »Ово је други пут, у мање од по године, што ме доводи у напаст!« . . . па брзину плакати.

Фратри умукоше, јако смућени. Гвардијан, блијед као крпа, устаде.

— Та-ако, је ли? . . . Је ли то таако? . . . Ја непоштен и сви моји? . . . Ја то нисам за-служија од вас, фра-Баре! . . . Бог ми је свидок и моја савист, да ја то нисам заслужија! А лако би' се мога' осветити, и сад овде ричима, и другим начином, само кад би тија. Али ја то не ћу, јер држим да се бог служи с вамикарце, да ме куша и да ме пединше! И тако ће бити, докленка његова буде воља. Амен!« Пак се прекрсти и изађе.

— Јеси чуја, Баре! рече Срдарина оштро, гужвајући поколенак. — Са мном ћеш имати посла други пут, ако приђеш границе, јеш чуја! . . . Јер што је много, много! — пак изађе, а за њим и остали.

Ето којим се начином разби лед у манастиру, након толико времена! Сваки се покаја, што је и за часак одступио од већ уобичајеног правила, те потоада сједијаху заједно што се мање могло, а бјежаху један од другогашто се више могло. Брне и Баре не говораху међу собом, а тако исто ни Срдарина с Баром.

Лис се поврати с почетком лажујка мјесеца, баш некако о годовном несретнога догађаја. Ударише прољетње кише и вјетрови, јаче по минулијех година, те то зло вријеме ојача чаму. У манастиру је сваки био као отровна гуја. У мађуници на против пировало се на сав мах. Бакоња је копнио и тражио самоћу. Понајвише би сједио у својој ћелији, тужећи за Чврљевом и за очинском кућом, као за изгубљеним рајем. Завиђаше брату Шкембу и сестрама Галици и Криви; зажелио се бјеше стричева Чаглине, Шунде, Ркалине, Роре и њихове дјеце, па чак и Кркотића. Брне се већ не могаше искаљивати на њ, јер мали мало ма-

раше за стричеве ријечи. Једном га удари, а Бакоња скупи оно своје пртљажице, па право к возу. Дундак и Бељан, разумјевши шта је, не хтедоше га превести, него јавише гвардијану, који дође и поче најприје општро да га одвраћа са зла пута, па кад виђе да то не помаже, обрну: миле, лале. »Мој синак, дакле ја нисам већ капац ни да те покарам! Та-ако? Дакле, ја немам већ власти ни над тобом? Та-ако! А за твоје је добро, ако те и лупим, ако...« »Ви ме кињите и маргарчите ни за што, а ја се сломи' вас у комаде, дању и ноћу око вас! Па не ћу више! Омрза' ми је живот. Пуштите ме кући! Ако ме не привезете, ја ћу скочити у Крку, па ако исплива', исплива', ако не, све једно! Али на у манастир не ћу!...« »А кога ћеш врага код куће?« умијеша се Дундак. »Зар ћаћи на здилу! Од онога, што му притиче, је ли? Ја би' га пуштија, госпе ми, баш да видим...« »А шта да видиш, губаво старогонче!« поврну јетко Бакоња. »Шта би видија?... Никада не би' поста' старогонче, ка' ти што си, него ако се не би мога' приранити својим, ја би' наша' службе! Кад се Кењо Кротић мога' најмити у Скрадину...« Прекиде га Срдарица, по којега бјеше гвардијан поручио по Бељану, знајући какву власт има над малим. Срдар га поведе на страну, те након кратка разговора пође с њим пут манастира. Брне се заплака, кад уђе у ћелију. »Боже мој, што сам дочека', да ме и моји остављају, кад је сваки против мене!... Боже мој, узми ме к себи, ако би вако и надаље имало бити!... Те ријечи потресосе срце Бакоњи, те и он стаде плакати и заиска стрицу опроштење. Пак се умирише и наставише живљење у чами, као и догле.

Али је и томе морао бити крај. Развријем се; сунце припече, те измами честопупицу; послије недеље дана разви се лист и ластавице долетјеше и остале птице почеше ћепиркати, те усред пјесме преодјену се природа у свјеже миришљаво рухо. Бакоња с друговима поче се веркати по острвцу. Крв му се поврати у лице и веселост у очи. Пуста младост, лако ли се појми иза свакога зла, што је снађе! И фратри измијеше, те сједијаху, као и прошлијех година пред манастиром. Добри фра Тетка покуша једном да измири завађену браћу у Исукрсту. Би му на празно. »Та осим свију други' разлога, који вас на то гоне, није ли наста' велики пост, доба кајања и праштања! Па шта би рекла свитина прико воде, која се и тако одбила од цркве? Зар мислите, да се тамока не зна све шта ми радимо (загледа се добро у очи Срдару) и како живимо међу собом!« говораше Тетка. Али другом успје, јер се није служио пернатијем ријечима. »Ако ћете ви тако, ја ћу седити одавле. Јер, вире ми, до тога ми је дошло! Баш сте права лица, јогунаста лица. Дакле, мир! Одма' се мирите, или се и ја завађам с вамика!« На то се Наћвар и Вртиреп пољубише, пак Вртиреп и Срдарица. То је било под брјестовима. Вранци врху њих, у лиснатим честима, цвркутаху, а кад то видјеше, узавреше од радости.

Тртак и Бобан прионуше на рад, и ако не од своје воље. Чобанин поче раније јавити стоку, јер им је љепше било по тратинама, него у чађавој мађупници. Шкељо се савијао и око сејсанâ, само да се у послу нађе, јер му Дувало запријети, да ће га отјерати. Возарима свану, што се ковач и млинар, једва већ, оканише рибања.

(Свршиће се.)

АФРОДИТА.

РОМАН ИЗ СТАРЕ ЈЕЛАДЕ.

НАПИСАО ЕРНСТ ЕКШТАЈН.

(Свршетак.)

Дванаеста глава.

У његовом је брзином чак и у најдаљње четврти предграђа продрљо био глас о повратку Аконтијеву и да њему и великодушном му ходатајству у Филострата ваља рећи хвалу, што се Милит избавио из руку клетих гусара. Тај глас сам би већ био довољан, да докаже младићеву невиност; та онај, који ето разби гусаре, не може никако бити њихов другар. Но сад још дође уз то

и вест о томе, да Конон није у заблуди био као Харидим, него је злобно и пакосно сувим златом потплатио лажне сведоке те тако учинио злочин, који се по законима Милитским казни тиме, што се кривцу узапти сво имање па се он онда изагна.

Тако дочује то и Веј, што је ишло од уста до уста.

Од како је Аконтије био осуђен, није сиромачу Веју било баш најбоље. Нејера, која је жудила била

за осветом, кад је једаред постигла сврху мрских својих сплетака, није у уверењу о том успеху баш никако пожњела жељену задовољштину те је тако сад омрзла и на сиротог Веја, према коме је дотле била са свим равнодушна. Узалуд ју је опомињао ковач, да испуни, што је обећала. Нејера му се у брк смејала и подругљиво му говорила: Издајницама човек не мора одржати реч. А кад би видила, да он у очајању не зна шта ће него стане махати као помаман, онда би га мало поутишила, да ће бити боље, само нека причека — као год оно кад дужник веровницима својим ма чиме замаже очи. Но Веј је најзад осетио, да му се она од своје воље, а да је догађаји на то не присиле, никад покорити не ће. Те тако је мрзовољно и сваки дан све туровније гледао свога посла а непрестано се колебао међу две намене: или ће стрпљиво чекати и истрајати или ће наједаред ствар пресећи. Ово га је друго чисто стало мамити, кад се Олвије искрцао са својим гусарима. Финтија, жарац у гају крај Дидима, давно се већ опет придружио био гусарима. Па то је могао урадити и Веј. Не би му то била првина. Али се ипак колебао, јер се у потаји бојао, може Олвије бити побеђен па ће онда он, Веј, бити приморан, да оде из Милита од обожаване своје Нејере.

До дна душе озлојеђен, не знајући, да ли да се радује тријумфу гусара, не знајући, да ли да се и он помоли или да се скрије, провео је тако дане до одсуднога боја.

Сад из небуха наиђе невоља.

Глас, да је Конону здерана образина с лица, да ће осветник закон на одговор повући и сукривце дрскога грешника, свега га је поразио.

Бежи! Бежи! То му је сад била једина мисао, коју је могао да схвати — али не без не; та она је сад у његовој власти.

Још пре него што умакне, може Нејеру, ако му се успротиви, потказати као прву и праву виновницу свему злу.

Три ретка надрљати па ноћу приковати на капију поглаварства, па доста — ако му се не свиди, да је боље, да важни тај докуменат повери којој цвећарици са Креонтова споменика. Нејеру су те цуре мрзиле, што су млади племићи о њу се највећма отимали. Пакосна супарница зацело не би пропустила даље јавити оптужбу — а Конон би, ако ико, знао употребити ту ствар, да себе опере. По положају његову, а и како је био вешт у изумевању и претварању, не би му било тешко, највећи део кривице, ако не сву, свалити на осветљивост Нејерину те ствар тако приказати, као да Финтију и Веја није подмитило аристократско злато,

него намамна умилност младога девојчета. Све се то дало натукнути на цедуљици, а Конону, лукавој тој глави, ваљало је само натукнути...

Веј је сад знао, којом стазом треба да пође. Одмах се даде на посао. Напише ту цедуљу, убедније и опширније, но што је у почетку ствар и замислио био. За тим покупи своје траље, узме оно нешто мало новца па се упути до стана Нејерина. Крила га је мрачна ноћ, јер је месец стојао још под хоризонтом. Свежљај је метнуо под огртач, цедуља му је била о појасу а жилаво ју је својом руком притиснуо.

Трипут је морао ударити о врата, док му је газда отворио. Укућани баш хтели сви да легну. Усиљено равнодушно запита Веј за Нејеру. Род јој је, рече, па данас је с Икарцима дошао у Милит. — Газда, с глиненим жишком у руци, најпре му испитујући погледа у узбуђено лице, но ипак му покаже улаз у одају девојчину.

Кроз пукотинаста се дрвена врата промаљала светлост жишка. Газда оде у своју избу а Веј се лагано довуче до Нејериних врата. Срце му је ударало, мислиш: искочиће. Стаде слуктити. Чудни му гласи допреше до ушију, пола јецање, пола мрмљање. Врата су била само притворена; изнутра дакле није превучена била засовница. Веј мало отшкрине. На сламњачи угледа Нејеру, распуштене косе, сузних очију; наслонила главу на руке па се загледала у жижак.

„Нејера!“ прозбори Веј полагласно, а како га она не чу, он онда — у уверењу, да му је победа сигурна — пређе преко прага.

Девојче се лагано дигне, обрише сузе па прослови:

„Ти, Веју? Како ли уће у кућу? Та забранила сам ти...“

„Опасност се не обзире на такве забране. Зар си ти цео дан у самоћи преседила, кад не знаш, што јури по свим улицама?“

„Све ја знам,“ одврати Нејера

„И то, да си издана?“

„Ја? Ти и Финтија и лукава Лисистрата! Шта се мене тиче та ствар?“

„Нејера! Зар ме ниси ти натентала, да сведочим против Аконтија?“

„Добро; али то зна само Конон и ти. Конон ће се добро промислити, пре но што се икад врати у Милит, а ти —“

„А ја ћу ћутати, ако ми Нејера једва једаред одржи реч. Као што ме видиш, готов сам да одем из Милита; али не сам, него с тобом. Хоћу сад да пожњем, што сам посејао. Спреми се, пре но што буде доцкан! Још ћемо се овог часа кренути.“

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

„Ја? С тобом? Јеси ли ти поманитао?“

„Мораш, Нејера! Ја те не пуштам! Мораш бити моја, а ја ћу те, тако ми вишњих богова, цазити као зеницу ока свога, и ценити, као што свештеник цени лик божји! Хајде Нејера! Та веруј ми! Зар ти и не слутити, како ми душа хоће да увене од неизмерне чежње? Па шта ти и преостаје? Немој ни сумњати, да ће те Конон издати, да си и ти крива! Мораш бегати и ти, као и ја. Пак зар хоћеш сама да поћеш у туђину, без заштите?“

„Не ћу ја бегати,“ рече Нејера тужно.

Веј се чисто запањено од чуда па ни да се макне. Но онда му наједаред испод густих обрва засија демонски жар. Дохвати се за појас, извади цељулу па је незграпно метне Нејери пред очи.

„Ево ти, читај!“ застење промукло.

„Шта је то?“ запита Нејера.

„Читај само!“ понови он. „Овај ће листак, још пре но што сунце огране, доћи у праве руке, ако ме и на даље узвучеш за нос!“

Њене очи прелете преко сврачијих ногу на листу.

„Ради, што знаш!“ рече хладно.

„Урадићу ја то, Нејера!“ продере се на то он тако јако, да она и нехотице устукне. „Урадићу ја то! Тебе, чељаде ниска порекла, која немаш никаква преимућства, као сукривац ти Конон, затвориће на толике и толике године, — можда ће те погубити — чујеш ли, Нејера: погубиће те! Но то и јесте мени по вољи! Боље да пропаднеш, него да се други нажива твоје љубави! Питам те још једаред: волијеш ли поћи са *мног* или са живодерима герусије?“

Нејера покрије лице рукама.

А Веј, сматрајући то за поспешан знак, настави:

„Надаш ли се ти још једнако слаткоме Аконтију, ти заслепљена будало? У аули двора архонтових, пред очима њена оца, обгрлио је Аконтије лепу Кидипу, па ће још пре првог уштапа одвести љубавцу своју у свој дом. Ти си канда вољна стојати на путу, кад сватови поћу младожењи у кућу, те клицати заједно с народом? Одиста, ја иначе не знам, шта тебе може држати овде у пустом Милиту. Или ти чак мислиш, да се касније, тобоже као пријатељица, ушуњаш у дом срећнога Ђувегије те да тако странпутицом доћеш до онога, што на праву путу не можеш да постигнеш? Не варај саму себе! Ти знаш, како страшно, како неизмерно љуби Аконтије своју Кидипу, како је телом и душом —“

„Не даље!“ крикне Нејера, а сва бледа као самрт. „Имаш право. Нема мени више станка у Милиту. Идем ја за тобом. Блага немам да понесем. Огрнућу само огртач па онда хајдмо у туђину!“

С клина скине бораста огртач па га пребаци о

плећа. Па онда тужно пружи руку Веју, који је немо у заносу сваки њен покрет очима гутао.

„Јадни Веју!“ рече она туровно. „Ако ме одиста тако неизмерно волиш, као што кажеш, онда нека ти богови опросте, што си згрешио — себи и мени.“

Узме за тим жижак па посветли преко дворишта и кроз узани, ниски ходник до врата. Пре но што изађоше на улицу, претима угаси витиљ.

„Тако!“ рече. „Као да никад није ни горео. Којим ћемо путем?“

„Дидимским друмом. На својих двадесет стадија према југу савија тамо путања лево на друм, што води у Миласу и Аликарнас.“

„У Миласу,“ понови Нејера.

Ћутећи су корачали кроз улице, што су крај свег узбуђења тога дана биле са свим пуне. За десет су минута стигли до насапа на обали западне стране, где је друм скретао према Дидиму. Било је то исто оно место, где је некад Веј у љубоморном своме бесу напао био на Аконтија.

Море је било мирно. У величанственој је дивоти небо разавило звездани свој чадор над пучином и обалама, што се губиле у даљини.

„Из тих је блиставих валâ искрсла она,“ рече Нејера, ставши тик на ивицу зиђа; „ту је искрсла Афродита, свемоћна богиња, што људима даје толико среће и толико јада. Недра сињег мора њен су завичај; ко онде легне да отпочине, тај ће наћи покоја на срцу богињину, све ако му је она милост своју и одрекла, док је по земљи ходио. Афродита, небеска богиња, ја сам ти згрешила, кад сам хтела да изнудим оно, што даје само твоја милост; кад сам у осветничкој мржњи стала гонити баш онога, кога ми је душа ипак љубила — ој, тако врело, тако неугасиво, како је икад које девојче љубило. Опрости ми те не дај, да ми душа неспокојно блуди, кад ми јадно, трошно тело не сахране по обреду!“

„Шта је теби, Нејера?“ запита Веј, који је на два корака у страни стојао те само у пола разумео прошапанте речи.

Сад загрмеше тешки кораци преко гата; у светлости звезда засијаше шлемови и оружје. Били су то оружаници високог савета, што су већ доста поодавно вребали одбеглога злочинца па најпосле у стану Нејерину добили поуздана гласа.

„Нејера!“ крикне Веј, а сав се пренеразио.

Но она га није чула. Последњи пут још завитла рукама, па онда скочи у дубину. Вода два три пута јаче удари о сечени камен. Вртлог се стане кужељити те изашље своје кругове далеко по огледалу морском. За тим је било све глатко и мирно, као пре тога.

Пре но што се Веј умео макнути, већ су до њега стигли војници герусијини. Није се опирао. Грозни га је случај са свим скаменио. Није сад било за њ ничега више важна, ничег страшна. Погнуте главе ишао је у сусрет судбини својој.

Сутрадан је у јутру по Милиту свуд био повраћен стари ред. Харидим, који је многе грешке и заблуде своје владавине жаром своје љубави према отаџбини и храброшћу одбране своје противничкој странци из успомене истиснуо, на ново је узео у руке владу, по није заборавио, шта је дужан опозицији. Први му је чин унутри био то, што је допунио герусију неколицином њих, који се држали напредњачких идеја племенитога Олора. А њега самог одабрао је Харидим, да му буде лични помоћник и саветник, и био је готов уступити му важан уплив на одредбе архонтова достојања. Први чин у спољашњим стварима био је савез с Икаријом и то, што је уклонио застареле сметње, што су дотле сметале слободну обраћају међу тим острвом и земљиштем града Милита.

Меланип, коме је герусија одмах на ново понудила достојанство свештеника Афродитина, није хтео да се прими више. Искуство га је — рече — поучило, да се он са својим назорима о правом бићу богиње сувише удаљава од схваћања осталих Милићана. Њему је доста то уверење, да је при свему, што му се може пребацити, бесмртној богињи жртвовао најдивнију жртву, што јој је икоји свеште-

ник кадар жртвовати: спојио је два срца, што љубе једно друго а немилосна их судба са хиљадом препрека гледала да растави. Једну ће само службу још одслужити свetišту богињину: замолиће високи савет, да лик Афродитин, што га украдоше гусари и у бегству са собом на Лемнос однесоме, надокнади рука онога уметника, који је пре свију јелинских уметника позван на то: рука младога Аконтија. Он, Меланип, зна, да ће у богиње, кад је прикаже Аконтије, лице узорније и небескије заносити душе, но чак и ремеди славних Атићана. За то му јемчи дивотни лик, што је уметник створио за владара Икарије...

Конон, кад је дознао, да је све изашло на видело, побегне из Пријине у Пафлагонију. Тек после много година изради му великодушни Аконтије те се врати у Милит.

А око половине новог месеца заорише се улице града Милита од сватовске клике и песме, која је величала венчање младога вајара са Харидимовом ћерком. Пространи, дупком настањени град изгледао је као једна једина свечаносна дворана, тако је сав био искићен цвећем. Свима се из очију сијала срећа и задовољство па доцне су у ноћ на агори и дуж недогледне улице крај пристаништа гореле бугтиње. Небеска је свирка шуштила око талама, где је најлепша нева града Милита пред војном својим скинула вео — Кидина, земаљска прилика бесамртне Афродите.

ПИСМО УРЕДНИКУ „СТРАЖИЛОВА“

Драги уреднице!

У броју 48. овог цењеног листа има писмо из Карловаца, које ти је писао г. Јован Живановић. Не мислим то вређати, али ти морам замерити, како си могао то писмо уврстити у свој лист а без икакве примедбе. Та „Стражилово“ је у првој линији лист за забаву, а тамо г. Ј. Живановић рече „...јер наш народ не треба забаве.“ Ја мислим, да је г. Ј. Живановић са свим на кривом путу, кад такво што тврди. То је тако исто екстремно, као што је екстремно оно, што се у неким српским круговима — не ћу да кажем, где — „жеждневно“ само забавља, па био пост или мрс, и ништа више, и ако случајно само један дан прође без забаве, онда већ очајавају!

У овај мах не могу о томе опширно говорити, наиме, да ли наш народ треба или не треба забаве, јер си ми дао мало места у своме листу, будући је крај године ту, па започете ствари морају бити доштампане. У кратко о томе само ћу толико рећи,

да за Србе не постоји никаква екстра „српска психологија“. Српски народ, као и сваки други народ, има својих психолошких особина; но да је та особина, да му не треба забаве, то г. Ј. Живановић не може ничим доказати. Та за одржање душевне еластичности забава је баш потребна; главно је, да је забава паметна. Но несрећа је у томе, што се наш народ — рецимо истину — не уме паметно забављати, и то почевши од горе па до доле, а није несрећа у томе, кадикад се и забављати.

Г. Ј. Живановић има свакојако право, што каже, да „„Годишњак“ не зна нас ни о чем да поучи у економији.“ Наравно, ту г. Живановић себе подразумева. Да богме да он у „Годишњаку“ не може ни наћи за себе штагод ново; та он прати економску књижевност, и сам пише на њојзи. Ми не ћемо, јер не можемо поучавати г. Живановића у економији; а што спомиње „Сељака“, „Привреду“, „Тежака“ итд. итд. то све зна он и њих можда једна стотина у нашем народу; али има ту хиљада и хи-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

и да Срба, који не сањају ни о „Тежаку“, ни о „Привреди“ итд. и којима заиста треба економију сладити. За те је „Годишњак“; а критици је задатак, да каже, да ли уме „Годишњак“ добро економију сладити.

Према својим приликама гледам, да што више сазнам, шта се и код других народа пише по календарима, у првој линији у Немаца, па сам се уверио, да по њиховим календарима има само онога из економије, што се може наћи по књигама и листовима економским. Па зато ипак тамо нико не замера, што у календаре долазе, као што вели г. Ј. Живановић, „погревци“. Та са свим је умесно, што је тако, јер књиге и листове у опште, па дакле и економске, читају *само стотине*, а календари иду у хиљаде и хиљаде руку.

Јесте, то су погревци, али коме? Г. Ј. Живановићу и његовој стотини другова, али не и хиљадама, који читају „Годишњак“, па можда само „Годишњак“. „Погревци“: „Десет заповеди за воћаре“ нису са стола покојног Натошевића; ја сам их нашао у календару: „*Illustrirter oberoesterreichischer Volksbildungskalender für das Jahr 1885.*“, и отуд на српски превео. И уверен сам, да томе немачком календару нико то замерио није, ма да у Немаца има књига и листова економских не *на стотине*, него *на хиљаде!*

Само се у Срба замера!

Не знам, шта да кажем на оно, чиме хоће г. Ј. Живановић да докаже, како се „Годишњак“ топи у фразама“, те наводи неколико редова из једног тамо чланка, за који вели, да „више одговара придики, него економском чланку.“ Бог с вама! Ја мислим, да ту не може и не сме бити баш никакве замерке! Та зар је придика коме на штету! Заиста лепо мињење има г. Ј. Живановић о придики! Кад г. Ј. Живановић вели, да је чланак у „Годишњаку“ под натписом „Прави сељак“ више придика, него економски чланак, ја немам ништа против тога; само то велим, да и таквих придика, као што је чланак „Прави сељак“, треба нашем народу, а особито нашем сељаку.

Ја бих рекао, да г. Ј. Живановић слабо познаје наше сељаке, кад има такво високо мишљење о њима. Много што шта недостаје нашем сељаку, и у тој — останимо при ознаци — придики, казује се нашем сељаку многа и многа истина, о чему ваља увек придиковати, и казује се лепо, да забави, али и да поучи, јер човечијој души прија свака поука већма, кад је у лепој одећи. Та сељак треба и за чиме вишим да тежи, а не само да сазна, како се сеје жито, како се ђубри њива, како се ране

краве итд. једном речју, како ће доћи до земних блага; има он душу, коју треба питати друкчијом раном, а не онаквом, каквом се пита његово тело.

То пред мојим очима нису фразе, као што вели г. Ј. Живановић, него похвале достојна „придика“, коју би сваки наш сељак ваљало на изуст да научи!

Што се тиче приговора на чланак пчеларски у „Годишњаку“, ја држим, да је свакојако основано мишљење у данашњем свету: прво простије па онда сложеније, прво обичније, па онда необичније, прво мање, па онда веће. Да богме, да је г. Ј. Живановићу као извршном пчелару ђерзонка на првом месту. Па ни г. Св. Ш. Нинић није против ђерзонака, само вели, да је за *иочетнике* згоднија проста кошница. Па нашто онда приговора? Та свако признаје предност ђерзонци у рационалном пчеларењу. Али је умесно, што г. Св. Ш. Нинић вели, да су и просте кошнице од хасне. Та знамо из историје, да су људи толико хиљада година пчеларили једино простим кошницама, и имали отуд хасне. Од куд сада наједанпут, да се само од ђерзонке може имати користи? Приговор је са свим неоснован; г. Св. Ш. Нинић хтео је својим чланком, да докаже само то, да су за *иочетнике* пчеларе просте кошнице згодније, па кад се увежбају с простим кошницама, онда нек се лађају ђерзонака, а ја велим, колико сам га умео схватити, да је у своме чланку то заиста и доказао!

Морам већ престати, ма да бих имао још много што-шта казивати. Но ја мислим, да је и ово доста, да сам и с ових неколико речи довољно показао, да г. Ј. Живановић нимало није имао право, што је замерио „Годишњаку“ за год. 1889., а најмање су ту криви штогод издаваоци његови, с којима нека се г. Ј. Живановић разрачунава на другом месту због оне строфе, јер све, што је у „Годишњаку“ *забаве и поуке, изашло је једино с мојим знањем и благословом а нешто и с мојим трудом.*

При крају још једну. Г. Ј. Живановић мало је похвалио „Орла“, против којег ја ништа немам, добар је и „Орао“, добар је и „Годишњак“, сваки одговара својој цељи — „Годишњак“ је покудио. Један сељак овде у Новом Саду, иначе трезвен човек, који воле и да се „забавља“, кад сврши своје сељачке послове, али с читањем поучних и забавних књига, рекао ми је ових дана, да је прочитао и „Орла“ и „Годишњака“ за год. 1889., и рече: боље му се допада „Годишњак“, него ли „Орао“!

На то ништа не ћу да надовезујем, него се у највећој љубави праштам и са г. Ј. Живановићем и са тобом, драги уредниче!

Нови Сад на св. Ану 1888.

Андрија М. Матић.